



КАРАЇМИ В ХАРКОВІ

Споконвіку в Харкові дружно жили люди різних національностей. У XIX ст. харківська земля прийняла маленьку частинку давнього народу караїмів.

Караїми-тюрки - один з нечисленних народів України. У всьому світі їх налічується близько трьох тисяч. Згідно перепису 1989 р. в Україні проживає 1404 караїми, серед них у Криму - 800 чоловік, у Харкові їх близько 70, і рівно половина є членами національно-культурного товариства "Караї", яке очолює В.Г.Капон-Іванов. Основна мета Товариства - відродження нечисленного караїмського народу, його історії, культури, мистецтва, обрядів, звичаїв, релігії, мови.

У своїй книзі "Давня Русь й Великий степ" Л.М.Гумільов пише про те, що караїми-тюрки - це нащадки хазар і євреїв по батьківській лінії (якщо матір була єврейкою, то її діти вважалися чистими євреями). За мовою вони були тюрками, хоча алфавіт використовували давньоєврейський, за віросповіданням караїми - іудеї. Щоправда, пізніше вони внесли до своєї релігії деякі відмінні риси.

За визначенням того ж М. Гумільова, "син хазарина та єврейки мав усі права батька й можливості матері. Його навчали єврейські раввіни, члени громади допомагали робити кар'єру або займатися торгівлею, рід батька захищав його від ворогів і страхував, у випадку нещастя, від бідності. А син єврея і хазарки був для всіх чужим. Він не мав права на спадкоємність частки батька в родовому майні, навчатися Талмуду в духовній єврейській школі, не отримував підтримки ні в кого, окрім своїх батьків, але й ця допомога була обмежена родовими звичаями й релігійними єврейськими законами. Цим бідолахам не було місця в житті. Тому вони тулилися на околиці Хазарії - у Криму - і сповідали караїзм, який не потребував вивчення Талмуду. П'ятикнижжя їх навчили люблячі, але безсилі проти велінь закону, батьки. Їхні нащадки й склали крихітний етнос кримських караїмів, антропологічні риси яких поєднали тюркський і ближньосхідний типи".

Караїмам при народженні майже завжди давали єврейські імена. На початку нашої ери йшли безкінечні іудейські війни (наприклад, у 67-70 рр. та в 132-135 рр.) Євреї перемогли караїмів і в мусульманському, і в католицькому світі, і близько кінця VIII ст. караїми уцілили лише у візантійських володіннях у Криму як уламок громади хазаро-єврейських метисів. Хоча прийнято вважати, що як етнічна спільність караїми вийшли з Криму.

Зв'язок харківських караїмів із кримськими ніколи не переривався. У Криму знаходиться

асоціація кримських караїмів "Крим Карайлар", до складу якої належить і харківське НКГ "Караї". Караїмський слід протягнувся з Ялти до Харкова в зв'язку з іменем А.П. Лехова: Ніна Олександрівна Пайова, бабуся харків'янина Ігоря Юрійовича Бухалова, який мешкає в Харкові, у першому шлюбі була замужем за Борисом Сінані, караїмом за національністю. Його дядя, Ісаак Абрамович Сінані, наприкінці 19 ст. мав у Ялті книжкову лавку й дружив із Чеховим. Дочки І.А. Сінані, Віра й Ганна, після 1917 р. мешкали в Харкові, у Класичному провулку, в будинку № 4. Він зберігся до нашого часу. Віра померла після Вітчизняної війни, Ганна - у 1962 р. Вони залишили рукописні спогади про свою дружбу з Чеховим і з його родиною. Зараз буфет, крісло й стіл, за яким сидів А.П. Чехов, дбайливо зберігаються в Харкові, у родині Бухалових.

Караїми з'явилися в Харкові в 1840-х роках, їх налічувалося тоді близько 10 родин. Вони одразу обжилися в цьому місті, і незабаром з'явилась потреба в храмі (кенасі) і цвинтарі. Для кенаси караїми найняли приміщення, виписали газзана (раввіна) і влаштували молільний будинок, який було затверджено урядом в 1873 р. Пізніше, коли караїмське товариство в Харкові налічувало вже 30 родин, караїми на свої кошти й на кошти своїх родичів з інших міст придбали землю й побудували собі храм на розі вулиці Кузнечної та Подільського провулку (зараз вулиця Гамарника).

Будівлю кенаси було розпочато 18 серпня 1891 р., а 24 листопада 1893 р. - освячено. Архітектор храму, побудованого в русько - візантійському стилі, - Б.С.Покровський. У 1929 р. караїмська громада в Харкові була ліквідована, а в будинку кенаси влаштували кінотеатр, потім клуб атеїстів, автошколу... До речі, остання міститься тут і сьогодні. У 1997 р. караїмам повернено другий поверх їхнього культового спорудження.

Управління у справах кенаси знаходиться у трьох осіб: газзана, габая й шамаша. Газзан - це караїмський священник, який веде богослужіння в храмі. Церковна посада шамаша відповідає руському, дяку. Габай - церковний староста. Газзан і шамаш обираються на довільний термін і можуть залишити службу за власним бажанням. Габай же обирається на трьохрічний термін, на конкурсній основі.

У XIX ст. і ще на початку 20-го на околиці Харкова, у слободі Журавлівка, росли сади Габая. Із цих садів приносили до кенаси яблука і, за звичаєм, після молитви пригощали ними парафіян. Сади було посаджено навпроти теперішньої лікарні № 15 (вулиця Академіка Павлова). Зараз на тому місці, теж сад, але тільки дитячий.

Релігійна служба у караїмів здійснюється рідною мовою - тюркською. Бог у них зветься давньотюркським іменем Тенрі. Збереглася традиція вклонятися священним дубам, що зростають на давньому караїмському цвинтарі Балта Тиймес, який розташований близько трьох кілометрів від Бахчисараю, у горах, біля Джуфт-Кале, давньої караїмської фортеці, більш відомої під назвою Чуфут-Кале. Це єдиний у Європі караїмський храм просто неба.

Для кладовища в Харкові в середині 50-х років минулого століття караїми придбали місце на Холодній горі. Караїмське кладовище влаштували поруч із старим єврейським кладовищем. Це була територія поміж вулицею Всесвятською (зараз Соціалістична) і вулицею Валківською (Дмитра Клапцова); прилягала ділянка до вулиці Підлісної (тепер Лісна) і до провулку Сурікова. Частково караїмське кладовище було ліквідоване в 1936 - 1937 рр. У 1949 р. воно зруйноване цілком, а на тому місці побудовано піонерський парк. Сьогодні там сквер з дитячим майданчиком.

В останній третині XIX ст. біля караїмського кладовища виник провулок, де оселилося декілька караїмських родин. Провулок назвали Караїмським. З'єднав він дві вулиці: всесвятську та катериносдавську (зараз Полтавський шлях). 1970-х роках Караїмський провулок перейменовано в Леніногорський. Зараз провулка як такого нема, а на його місці поміж будинків створено прохід, що з'єднує вулиці Соціалістичну та Іллінську. Причиною появи караїмів у Харкові були великі ярмарки, відомі далеко за межами Харкова. За даними Д.І.Багалія, у Харкові влаштовувалися чотири ярмарки щороку: два - першого ступеню, тобто оптові, і ще два - середні, або другого ступеню. Це Хрещенський, Успенський, Троїцький і Покровський ярмарки. Як і на кримській батьківщині, більшість караїмів почали займатися в Харкові торгівлею.

Однак багато караїмів займалися й іншими справами. Наприклад, Стамболі, значний тютюновий магнат, що тримав фабрики по всій Росії, відкрив у Харкові вісім тютюнових фабрик (таких фабрик до появи караїмів у Харкові не було). Корпуси однієї з них до сьогодні використовуються за своїм прямим призначенням і розташовані на вулиці Нетечинській. Інші тютюнові фабрики (у районі вулиці Кузнєчної) належали караїмам Іліку та Кальфу. Кальфа - двоюрідний дідусь караїмки Леонтіна Робертівни

Алксніс, яка зараз мешкає в Харкові.

У XIX ст. караїми користувалися рівними правами з християнами. Діти караїмів потряпляли до гімназій без конкурсів, за якими приймалися діти євреїв. По закінченні середніх закладів діти караїмів могли навчатися у вищих закладах. Відомим у Харкові дантистом був доктор медицини С.Г.Суруїтчі (до сих пір зберігся його будинок на вул. Садовій, 5 - зараз вул. Чубаря). А.В.Мангубі був присяжним повіреним. А майже всю харківську каналізацію побудував Д.С. Леркез. На вул. Греківській до сих пір служить людям каналізаційно-насосна станція, що збудована за його проектом. Почуття приємного здивовання й захоплення залишається після огляду цієї незвичайної будівлі з елементами східної архітектури, схожої, скоріше, на культову споруду або на східний палац, ніж на каналізацію. На вул. Гоголя, 3, на початку 20 ст. знаходиться Караїмське благодійне товариство. До його складу входили: Мангубі С.В. - голова правління, Капон Я.А. - секретар, Кальфа О.І. - скарбничий. Члени правління: Мангубі Ф.С., Ілік С.Д., Прік Ю.А., Авах М.І., Ілік Я.Д., Кокей С.І.

У наш час в Харкові часто проходять різноманітні заходи національно-культурного товариства "Карай". При кенасі організований караїмський музей, до експозиції якого зібрано караїмські народні костюми й рукоділля, література про караїмів, стенди з фотографіями. До п'ятирічного ювілею (у листопаді 1999 р.) Товариства музей отримав безцінний подарунок - п'ять акварелей із зображенням євпаторійської кенаси, виконаний архітектором-художником, харківським краєзнавцем О.Ю.Лейбфрейдом. Влаштовуються виставки живописних робіт художника Алли Кудленко (Прік), караїмки за національністю.

Член Спілки композиторів України В.Г.Капон-Іванов розробляє караїмську тему в музиці. Він написав багато пісень на вірші караїмських поетів; дві балади для голосу й фортепіано - "Джуфт-Кале" (вірші С.Щипачова) і "Каміння Джуфт-Калв" (вірші І.Єфетова); симфонічну поему "Гулюш - Тота". У Харкові мешкає поет-караїм Юрій Суров.

Маленький, але славнозвісний караїмський народ починає відчувати свою національну гідність і свідомість. Завдяки гуманній політиці в Україні заявилася надія на відродження цього народу, його культури, історії, мистецтва й релігії.

